

UNIwersytet Zielonogórski
Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii

mgr Hanna Malik

**ORGANIZACJA NAUKI JĘZYKA POLSKIEGO W NIEMCZECH W PROCESIE
WZMACNIANIA SPOŁECZEŃSTWA WIELOKULTUROWEGO**

AUTOREFERAT

Praca doktorska napisana pod naukowym kierunkiem

dr hab. Inetty Nowosad, prof. UZ

Promotor pomocnicza

dr Agnieszka Olczak

Recenzenci:

prof. dr hab. Renata Nowakowska-Siuta (Chrześcijańska
Akademia Teologiczna w Warszawie)

dr hab. prof. UŚ Anna Szafrńska (Uniwersytet Śląski w
Katowicach)

Zielona Góra 2021

Spis treści

I.	Wstęp.....	3
II.	Uzasadnienie wyboru tematu.....	4
III.	Założenia badawcze.....	5
	1. Przedmiot i cele badań.....	5
	2. Realizowane funkcje badań na tle pedagogiki porównawczej.....	6
	3. Model badań.....	7
	4. Problemy badawcze.....	11
	5. Metody i techniki badawcze.....	12
	6. Dobór źródeł.....	13
IV.	Podsumowanie i wnioski.....	21
V.	Bibliografia	26

I Wstęp

W rozwoju człowieka, od urodzenia pierwszym poznawanym językiem jest język matki (*Muttersprache*). Dzieci uczą się i poznają świat, są otwarte na nowe sytuacje, również na nowy, inny język. Współcześnie, wykraczanie dzieci poza język ojczysty jest wspierane od najmłodszych lat nauką języków obcych, dzięki czemu dzieci nie tylko uczą się nowego języka, ale również wkraczają w inne kultury. Przyjęcie przez kraj takiego założenia w polityce oświatowej oznacza otwartość na wielokulturowość – wspiera proces kreowania nowych społeczeństw otwartych na współlegzystujące odmienne kultury. Zjawiska te powoli stają się typowe dla współczesnych państw i zaczynają występować praktycznie w każdym kraju.

Od strony formalnej, pierwszą instytucją wprowadzającą dziecko w wielokulturowość i uczącą je integracji jest przedszkole, w którym procesy te są rozwijane w połączeniu z wychowaniem i edukacją¹. Szkoły jako kolejne instytucje albo kontynuują działania rozpoczęte w przedszkolu, albo (z wielu powodów) stanowią pierwszą placówkę, realizującą planowo proces wrastania młodego człowieka w wielokulturowość. W placówkach edukacyjnych wczesna nauka języka, założenia wielokulturowości, ale też realizowane międzynarodowe programy wymian, czy współpraca przygraniczna odgrywają nieocenioną rolę wspierając rozwój dzieci i młodzieży. Rola ta wyraża się głównie w poszukiwaniu płaszczyzn porozumienia, współpracy, możliwości współistnienia razem z przedstawicielami innych kultur celem minimalizowania napięć i ryzyka konfliktów. Najłatwiejszą drogą ku porozumieniu jest wspólny język oraz uczenie się języka obcego (w tym sąsiada), co stanowi ważny komponent pokoju i wzajemnego szacunku. Język buduje tożsamość, pomaga poznawać kulturę oraz zrozumieć to, co jest we własnej kulturze nieznanne.

Profesor Hans-Jürgen Krumm, który jest kuratorem części „Polityki Wielojęzyczności” w ramach projektu „Język bez granic”² podkreśla jak ważne jest uświadamianie opinii publicznej, że bogactwo języków europejskich, będzie się rozwijać, gdy rządy europejskie i decydenci w dziedzinie edukacji wypracują i wprowadzą w życie politykę językową wspierającą indywidualną różnojęzyczność. Integracja europejska będzie możliwa wtedy, gdy obywatele sami nauczą się innych języków. Opinia publiczna powinna być wyczulana, że prawa językowe nie są podzielone tzn., że emigranci w Niemczech mają nie tylko prawo ale

¹ M. Ulich, *Mehrsprachigkeit in Kindertageseinrichtungen, Leitfragen für eine Reflexion der pädagogischen Praxis*, [w]: *Qualifizieren für Europa – Praxiskulturen, Ausbildungskonzepte, Initiativen*, red. H. Colberg-Schrader, P. Oberhuemer, Baltmannsweiler 2000, s. 106.

² Portal Refundacji Językowych, *Język bez granic*, <https://portaljezykowy.eu/2.php>, z dn. 08.07.2019.

i obowiązek nauczania się języka niemieckiego, lecz także prawo do utrzymania i dalszego rozwijania języka ojczystego. Nauka języka niemieckiego nie powinna doprowadzać do zaniku znajomości języka kraju pochodzenia. Języki imigrantów przyczyniają się do rozwoju społeczeństwa wielojęzycznego i są bogactwem, które powinno być wykorzystywane, a nie traktowane jako przeszkoda. Podejście to widoczne jest w podkreśleniu uwagi, jak ważne są języki obce oraz dążeniu do tego aby każdy młody człowiek mógł uczyć się w oparciu o model 1+2 (czyli znajomość języka ojczystego + znajomość 2 języków obcych). „Analitycy zwracają uwagę na procesy warunkujące sukcesy ucznia w szkole przekładające się na jego późniejsze życie”³. Nauka języków obcych ma wspierać ten sukces ułatwiając dobre wejście w rynek pracy. Dobrym dowodem są tu kraje wysokorozwinięte, inwestujące w edukację i jej jakość, gdzie wykształcenie w dużej mierze warunkuje szerokie możliwości wyboru przyszłego zawodu oraz powodzenie w dorosłym życiu, a w skali kraju wzrost gospodarczy. Zjawisko to przebiega w Niemczech równoległe z innym procesem, a mianowicie z powolnym odejściem od ideologii „sztucznej integracji”, w której wymagana była od obcokrajowców nauka języka niemieckiego oraz przestrzeganie Konstytucji, a w zamian można było liczyć na suwerenność państwa w stosunku do zachowania własnej kultury. Język niemiecki stanowił wówczas o przemocy symbolicznej, bowiem jego opanowanie było gwarantem pozycji w przyjmującym obcokrajowców społeczeństwie.

Współcześnie język nie jest już tylko i wyłącznie interpretowany jako narzędzie porozumiewania się. Stał się symbolem kultury, do której przynależą osoby posługujące się nim. W języku wyraża się bowiem historia narodu, jego tradycja oraz obyczaje. Wskazuje na przynależność do danej grupy etnicznej. Można powiedzieć, że wspierając język wspieramy daną kulturę, a wspierając różne kultury, wspieramy wielokulturowość.

II Uzasadnienie wyboru tematu

Problematyka nauczania języka polskiego w Niemczech, stanowi temat często poruszany przez polskich publicystów, rzadziej przez niemieckich. Niestety zagadnienie to jest upraszczany do opisu postanowień Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku oraz ich realizacji na przestrzeni lat. Niepokojące wydaje się jednak, że mimo akcentowania przez stronę polską różnych kwestii, nie wskazuje się na potrzebę dbałości o polski język i polską kulturę w

³ I. Nowosad, *Autonomia szkoły publicznej w Niemczech. Poszukiwania – konteksty – uwarunkowania*, Oficyna Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2008, s. 10.

Niemczech i nawet nie domaga się rzetelnej analizy tego zjawiska. W literaturze fachowej, brakuje rozpoznania aktualnego stanu nauczania języka polskiego w Niemczech, brakuje również analiz podstaw formalno-prawnych jako warunku prowadzenia nauki tegoż języka w poszczególnych krajach związkowych. Przepisy formalno-prawne tworzą bowiem grunt pod nauczanie języka polskiego i są wyrazem realizacji polityki wielokulturowości w całych Niemczech. Problem wydaje się o wiele szerszy, bowiem brakuje publikacji zwartych, które analizowałyby jakiegokolwiek aspekty organizacji nauczania języka polskiego w Niemczech. Poza pojedynczymi artykułami, jest to w dalszym ciągu otwarte pole analiz naukowych. Jednak w planowaniu i rozwijaniu polityki zorientowanej na wielokulturowość rzetelne rozpoznanie stanowi punkt wyjścia do wszelkich modyfikacji i udoskonaleń. Można zatem przyjąć, że sformułowany temat „Nauczanie języka polskiego w Niemczech w procesie wzmocnienia społeczeństwa wielokulturowego”, stanowi na gruncie polskim ale też niemieckim, opracowanie pionierskie.

III Założenia badawcze

1. Przedmiot i cele badań

Badania porównawcze w pedagogice mogą przyczynić się do doskonalenia systemów szkolnych, wspierać politykę oświatową, pogłębiać wiedzę o rzeczywistości edukacyjnej oraz pozwalać na ukazanie ogólnych tendencji w skali międzynarodowej⁴. Naukowe poznanie prawidłowości badanych zjawisk edukacyjnych prowadzi do zdobycia wiedzy teoretycznej i integracji jej z praktyką edukacyjną. Przy tym wyeksponowane jest dążenie przede wszystkim do lepszego zrozumienia wyjątkowości każdego zjawiska pedagogicznego w jego własnym systemie edukacyjnym oraz do znalezienia adekwatnego uogólnienia w celu doskonalenia kształcenia”⁵.

Przyjmując ważność badań porównawczych i ich specyfikę, za przedmiot poszukiwań badawczych przyjęto organizację nauki języka polskiego w Niemczech w warunkach społeczeństwa wielokulturowego. Wśród zagadnień pedagogiki porównawczej, w obszarze których znajduje się osadzony przedmiot badań, znalazły się te, które nawiązują nie tylko do

⁴ W. Mitter, *Pädagogik, vergleichende*, [w:] *Pädagogische Grundbegriffe*, red. D. Lenzen, Rowolht, Reinbek 1997, s. 1246-1260.

⁵ M. Vanova, *Pedagogika porównawcza*, rozdział 8, [w:] *Pedagogika. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*, t.II, red. B. Śliwerski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 50.

struktury i organizacji nauczania języka polskiego, ale również widoczne z perspektywy szerszej, związane z funkcjonowaniem i organizacją systemu szkolnego w Niemczech i jego demograficznymi, społecznymi, ekonomicznymi i kulturowymi uwarunkowaniami.

Celem podjętych badań jest poznanie stanu aktualnego, jego uwarunkowań historycznych, w tym wyzwań politycznych oraz kierunków dalszego rozwoju (w tym ich uwarunkowań) nauczania języka polskiego w Niemczech. Takie ukierunkowanie poszukiwań zwraca uwagę na potrzebę dokonania analizy organizacji nauki języka polskiego, rozpoznania podstaw prawnych, form organizacyjnych oraz funkcjonowania uwzględniającego współczesne wyzwania dyktowane wytycznymi narodowymi oraz europejskimi, ze szczególnym uwzględnieniem zróżnicowania, ale też wspólnych tendencji w poszczególnych krajach związkowych Niemiec, które mogą wykazać na zapotrzebowanie rozwoju lub nie.

Uszczegóławiając cel badań za Januszem Gniteckim dokonano podziału na trzy kategorie celów badawczych: poznawczy, teoretyczny i praktyczny⁶. Cel poznawczy badań odnosi się do rozpoznania stanu aktualnego i kierunków rozwoju, ale także organizacyjnych form konstytuowania nauczania języka polskiego w Niemczech. Za cel teoretyczny przyjęto opis systemu szkolnego w Niemczech oraz formalno-prawne podstawy nauczania języka polskiego jak i adekwatnie formowanych wytycznych dotyczących form organizacyjnych składających się na opracowanie teoretycznego modelu ich rozwoju i przemian. Celem praktycznym jest wskazanie możliwości wykorzystania doświadczeń – dobrych praktyk w jednych krajach związkowych przez inne, wzmacniając organizacyjne aspekty nauczania języka polskiego zarówno przez dzieci z rodzin polskich, jak również niemieckich pragnących nauczyć się języka polskiego. Jest również możliwe wykorzystanie doświadczeń niemieckich w rodzimej polityce oświatowej ze szczególnym naciskiem na wzmacnianie kompetencji językowych w wielokulturowym społeczeństwie. Przedmiot i cele badań wpisują się w obszar badawczy pedagogiki porównawczej.

2. Realizowane funkcje badań na tle pedagogiki porównawczej

Organizacja nauki języka polskiego w Niemczech w procesie wzmacniania społeczeństwa wielokulturowego wpisuje się w strukturę badań porównawczych, która zgodnie z założeniami metodologicznymi pełni kilka podstawowych funkcji. W pracy przyjęto za niemieckim komparatystą Wolfgangiem Hörnerem podział na cztery funkcje badań

⁶ M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987.

porównawczych: funkcja idiograficzna, funkcja melioracyjna, funkcja ewolucjonistyczna oraz funkcja eksperymentalna (por. Tab. 1).

Tabela 1. Funkcje pedagogiki porównawczej

Funkcja pedagogiki porównawczej		Obszar analiz badawczych
Idiograficzna	poszukiwanie cech szczególnych	Rozpoznanie organizacji i funkcjonowanie nauczania języka polskiego w krajach związkowych Niemiec z uwzględnieniem kontekstu uwarunkowań danego kraju
Melioracyjna	poszukiwanie lepszych rozwiązań	Rozpoznanie zdobytych doświadczeń i możliwość ich wykorzystania w kreowaniu polityki językowej i polepszenia relacji niemiecko-polskich
Ewolucjonistyczna	poszukiwanie trendów rozwojowych	Rozpoznanie elementów sprzyjających rozwojowi nauki języka polskiego oraz podnoszenie jego efektywności w systemie szkolnym
Eksperymentalna	poszukiwanie uniwersaliów	Opracowanie wytycznych umożliwiających nauczanie języka polskiego we wszystkich krajach związkowych

Zródło: Opracowanie własne, na podstawie: W. Hörner, *Technische Bildung und Schule. Eine Problemanalyse im internationalen Vergleich*, Böhlau, Köln 1993, s. 4-23.

3. Model badań

Cele badań kierują uwagę na poznanie i analizę organizacji nauki języka polskiego w Niemczech oraz wyłaniają potrzebę opracowania modelu badań, w którym organizacja nauki języka polskiego jako języka obcego i języka ojczystego będzie możliwa przez pryzmat instytucjonalnych form prowadzących taką działalność w Niemczech.

Za podstawę teoretyczną badań przyjęto **teorię wymiany społecznej**, której intelektualne fundamenty powiązane są z klasycznymi teoriami ekonomii, antropologii czy behawioryzmu psychologicznego⁷. Jej autor Peter Blau zwraca uwagę na współczesną wielokulturową rzeczywistość, którą tworzą przedstawiciele wielu grup etnicznych (kulturowych), znajdujących się w jednej przestrzeni stanowiącej społeczną całość. Grupy etniczne (kulturowe) pragną realizować własne interesy na otwartych i wolnych rynkach

⁷ A. Śliz, M.S. Szczepański, *Spoleczny świat konfliktów*, [w:] *Współczesne teorie społeczne. w kręgu ujęć paradygmatycznych* red. M.S. Szczepański, A. Śliz, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2014, s. 107-141.

i wchodzą w szereg interakcji, których efektem są kulturowe i społeczne nowe wartości⁸. Zgodnie z założeniami przyjętymi przez Blau wymiana - oznacza z jednej strony scementowanie stosunków pomiędzy równorzędnymi partnerami, z drugiej zaś strony zróżnicowanie statusu. Jak uzasadnia: grypy wymieniają nie tylko „dobra i bogactwa, ruchomości i nieruchomości, rzeczy pożyteczne gospodarczo. Są to przede wszystkim uprzejmości, festyny, obrzędy (...). Rynek jest tylko jednym z ich aspektów krążenie bogactw, jest tylko jednym ze składników umowy o wiele ogólniejszej i o wiele trwalszej⁹”. W przyjętej teorii wymiana stanowi bardzo szerokie spectrum międzyludzkich interakcji, których wartość może mieć dla jednostki zarówno wymiar materialny, jak i duchowy. Wówczas wymiana społeczna stanowi akt dobrowolnych inicjatyw i konkretnych działań jednostek lub grup społecznych, których zasadniczym motywem jest wzajemność, a efekt zgodny z oczekiwaniami¹⁰. Jak zauważa Anna Śliz i Marek S. Szczepański nie chodzi tu o wartość zobowiązania w akcie wymiany, tak jak w ekonomii, ale o uznanie i głębokie zaufanie, które w stopniu zasadniczym określa akt wymiany¹¹. Blau zwraca uwagę na konieczność towarzyszenia każdemu aktowi wymiany społecznej zaufania, które wzrasta wraz z liczbą aktów je potwierdzających. „Ludzie są również bardziej skłonni wchodzić w interakcje z jednostkami, którym ufają i które zaufania tego nie odmówiły¹². Poziom zaufania sprzyja interakcji społecznej i strukturalnej grupy¹³. W rozumieniu społeczna wymiana wartości w społeczeństwie wielokulturowym ukierunkowana jest na rozbudowę interakcji społecznej między różnymi kulturowo grupami, która ma prowadzić nie tylko do zgodnej egzystencji, lecz także do tworzenia pewnej specyficznej rzeczywistości społecznej, której istotą jest wielość zogniskowanych w konkretnej przestrzeni społecznej grup etnicznych (kulturowych), które nauczyły się współistnieć i ze sobą współżyć. Do wymiany dochodzi w przestrzeni wielokulturowej, w której ciągły kontakt kultur prowadzi do ich poznania, rozumienia, wzajemnej tolerancji i konstruowania wspólnego pola porozumienia. W procesie wymiany w ramach społeczeństwa wielokulturowego wykorzystywane są interesy grup etnicznych (kulturowych), a nie jednostek i na tej podstawie tworzy się zróżnicowana struktura społeczna, w ramach której rozwijają się wartości i normy na rzecz wspólnego wielokulturowego

⁸ P. Blau, *Wymiana społeczna*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, tłum. D. Niklas, T. 1, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006, s. 82.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, s. 84.

¹¹ A. Śliz, M.S. Szczepański, *Wielokulturowość współczesna: terminy, idee, teorie i aktorzy*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa 6”, 2015, s. 13-27.

¹² P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Wydawnictwo – Znak, Kraków 2007, s. 144.

¹³ P. Blau, *Wymiana społeczna...*, s. 84.

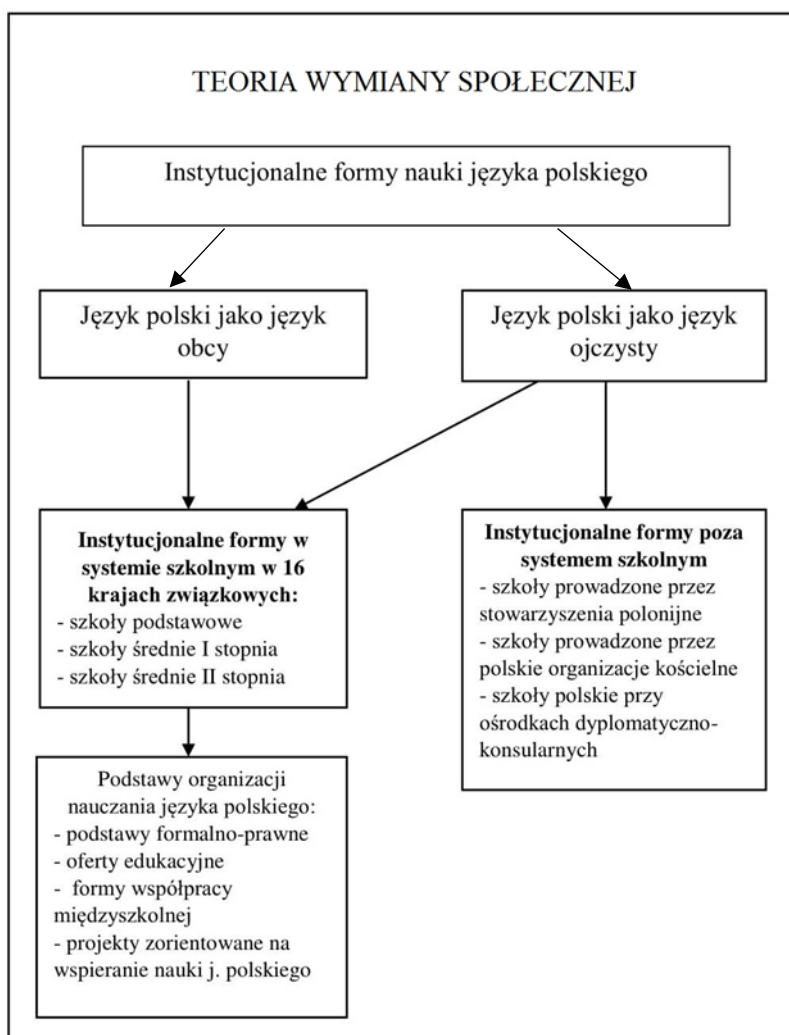
społeczeństwa. W tym przypadku założenia polityki wielokulturowości mogą być odpowiedzią na antagonizmy i konflikty oraz tworzyć grunt pod procesy wymiany, których pożądanym efektem jest codzienna i zgodna egzystencja odmiennych systemów aksjologicznych i normatywnych skupionych w jednym państwie.

Warto zauważyć, że zastosowanie modelu badań oznacza opowiedzenie się za przyjęciem reguły obowiązującej na każdym etapie dociekań badawczych. Ponieważ model ma służyć wyjaśnianiu określonego aspektu pewnej rzeczywistości, z tego też względu jest od niej mniej złożony, jednak na tyle kompletny, by mógł oddawać badane aspekty. Elementy konstrukcji modelu pozostają w stosunku do siebie w określonych, niezmiennych relacjach, stanowiących wypadkową działania zespołu wyników, pod wpływem których, elementy łączą się w samoistny niesprzeczny układ odmiennej jakości¹⁴. Powstając z danych zaczerpniętych z rzeczywistości, model odwołuje się do jej symbolicznych elementów istotnych w danym badaniu. Stale też pozostaje w ścisłym związku ze światem realnym i w nim znajduje rozwiązanie. Jednakże przez cały czas model balansuje na granicy pomiędzy symbolem a rzeczywistością¹⁵.

¹⁴ I. Nowosad, *Nauczyciel-wychowawca czasu polskich przełomów*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2001, s. 27.

¹⁵ I. D. J. Bross, *Jak podejmować decyzje*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965, s. 228-233; J. Topolski, *Prawda i model w historiografii*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1982.

Ryc. 1 Model badań, Instytucjonalne formy nauki języka polskiego w Niemczech

Źródło: Opracowanie własne

Ze względu na federalną strukturę Niemiec, zjawisko zostało poddane analizie we wszystkich krajach związkowych z uwzględnieniem historycznych uwarunkowań (istnienia lub braku doświadczeń). Takie ujęcie spełnia kryterium komplementarności, zaś w skali analizy 16 krajów związkowych uwzględnia również perspektywę wertykalną i horyzontalną, w wyniku których możliwe jest poznanie nie tylko rozwoju procesu na mapie wydarzeń historycznych, lecz także w ujęciu porównawczym wskazując na specyfikę (podobieństwa i różnice) 16 krajów związkowych Niemiec.

Przyjęcie modelu w pełnym jego wymiarze pozwala zastosować podejście dynamiczne, w którym istniejące formy analizowanej rzeczywistości społecznej można zobaczyć w pełni złożoności zjawisk. Konstrukcja modelu znajduje odzwierciedlenie w instytucjonalnych formach nauki języka polskiego w 16 krajach związkowych. W każdym z nich przyjmuje identyczny układ analizowanych elementów. Zakłada rozpoznanie nauki języka polskiego jako

języka obcego oraz nauki języka polskiego jako języka ojczystego w systemie szkolnym oraz poza systemem szkolnym.

4. Problemy badawcze

Przyjęty kierunek poszukiwań naukowych doprowadził do sformułowania pytań badawczych, które sprowadzono do określenia problemów głównych i problemów szczegółowych. Problem główny podjętej analizy zawarty jest w pytaniu:

Jaki jest aktualny stan, problemy oraz perspektywy nauczania języka polskiego w Niemczech?

Z tak sformułowanego problemu głównego, który zawiera w sobie zarówno perspektywę synchroniczną, jak i diachroniczną, wynikają następujące problemy szczegółowe:

1. Jaki jest kontekst historyczno-polityczny nauczania języka polskiego w Niemczech?
2. Jakie miejsce zajmuje nauczanie języka polskiego w polityce kulturalno-oświatowej w Niemczech?
3. Jak zorganizowane jest nauczanie języka polskiego jako języka obcego i jako języka ojczystego w Niemczech?
 - 3.1. Jakie założenia formalno-prawne są podstawą organizacji nauki języka polskiego w Niemczech?
 - 3.2. Jak usytuowany w systemie szkolnictwa niemieckiego jest język polski?
4. Z jakich źródeł finansowana jest nauka języka polskiego w Niemczech?
5. Jaką rolę odgrywa współpraca międzyszkolna?
 - 5.1. Jakie formy przyjmuje współpraca międzyszkolna?
 - 5.2. Z których źródeł finansowana jest współpraca międzyszkolna?
6. Jaką rolę pełnią organizacje i stowarzyszenia polskiej diaspory i jakie jest ich znaczenie dla nauczania języka polskiego w Niemczech poza strukturą systemu szkolnego?
7. Jaką rolę pełni rząd polski we wspieraniu nauki języka polskiego w Niemczech?

5. Metoda i techniki badawcze

Niezbędną czynnością w procesie badawczym jest dobór odpowiedniej metody i technik badawczych, które są powiązane z problemem badawczym i stanowią realizację zamierzonych celów badawczych.

Przyjętą w badaniu metodą jest monografia pedagogiczna, „Metoda (gr. *methodos* – droga, sposób badania), systematycznie stosowany sposób postępowania prowadzący do założonego wyniku. Na dany sposób postępowania składają się czynności myślowe i praktyczne, odpowiednio dobrane i realizowane w ustalonej kolejności”¹⁶. Przykładowo Tadeusz Pilch wskazuje, że „monografia to metoda badań, której przedmiotem są instytucje wychowawcze w rozumieniu placówki lub instytucjonalne formy działalności wychowawczej, lub jednorodne zjawiska społeczne, prowadzące do gruntownego rozpoznania struktury instytucji, zasad efektywności działań wychowawczych oraz opracowania koncepcji ulepszeń prognoz rozwojowych”¹⁷. Według Jana Szczepańskiego instytucje rozumiane jako zespoły urządzeń, w których wybrani członkowie grup otrzymują uprawnienia do wykonywania czynności określonych publicznie i impersonalnie, dla zaspokajania potrzeb jednostkowych i grupowych oraz dla regulowania zachowań innych członków grupy¹⁸. Struktura monografii swym zasięgiem może obejmować: całość zagadnienia, całość z problemem wiodącym, problem na tle środowiska lokalnego, sam problem¹⁹.

Przyjęcie metody monografii w pracy „Nauczanie języka polskiego w Niemczech w procesie wzmocnienia społeczeństwa wielokulturowego” zdaje się być odpowiednie, przede wszystkim ze względu na źródła metody badawczej, jakimi są nauki historyczne, etnograficzne i socjologiczne, jak również ze względu na celowy wybór i szczegółowy opis instytucji, w tym przypadku szkół prowadzonych przez polskie stowarzyszenia, organizacje kościelne czy polskie szkoły przy ośrodkach dyplomatyczno-konsularnych w Niemczech, które wpisują się w tę metodę badawczą.

Do wybranej metody należy dobrać techniki badawcze. Kategoria techniki oznacza „czynności praktyczne, regulowane starannie wypracowanymi dyrektywami, pozwalającymi na uzyskanie optymalnie sprawdzalnych informacji, opinii, faktów”²⁰. Współcześnie tworzone

¹⁶ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975, s. 121

¹⁷ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001, s. 76

¹⁸ M. Łobocki, *Metody i techniki badań...*, op. cit., s. 300.

¹⁹ J. Łaniec, *Monografia*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki, skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, red. W. Ciczkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000, s. 129.

²⁰ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, PWN, Warszawa 1974, s. 75 za: T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych...*, op. cit., s. 84.

monografie wykorzystują różne techniki badawcze służące do zbioru informacji, między innymi analiza dokumentów²¹, która w badaniu będzie jedną z głównych technik opracowywania zebranego materiału badawczego. Analiza dokumentów „służy do gromadzenia wstępnych, opisowych, a także ilościowych informacji o badanej instytucji czy zjawisku wychowawczym”²².

Planowane badania realizowane były przede wszystkim poprzez opis i interpretację dokumentów formalno-prawnych, istniejących raportów i analiz statystycznych, projektów reform, projektów międzyszkolnych ale także źródeł historycznych i opracowań monograficznych. Przez autora pracy wykorzystywane będą jako techniki badawcze badania dokumentów i analiza treści. Równie istotnym, a często uznawanym za wartościowszy, jest nowszy sposób opracowywania, zwany analizą treści. Jest to technika badawcza „służąca do obiektywnego, systematycznego i ilościowego opisu jawnej treści przekazów informacyjnych”²³. W badaniu dokumentów niezbędne jest przestrzeganie konkretnych zasad: wszechstronne i możliwie dogłębne wykorzystywanie wszystkich dostępnych badaczowi dokumentów, wskazywanie wartości poznawczej, tj. wiarygodności badanego dokumentu oraz ustalenie rzeczywistych wytycznych wskazujących na autentyczność dokumentu, np. czasu i miejsca powstania, okoliczności, tła historycznego itp.²⁴.

6. Dobór źródeł

W badaniu zorientowanym na poznanie stanu aktualnego i kierunków rozwoju nauczania języka polskiego w Niemczech konieczny był dobór odpowiednich źródeł umożliwiający przeprowadzenie badań. Istotnym zadaniem, było zatem wskazanie podstawowych pozycji literatury naukowej i źródeł, koncentrujących się wokół tematu nauczania języka polskiego w Niemczech, jego stanu aktualnego i kierunków rozwoju, ale także umożliwiającej powiązanie problemu z innymi równoważnymi, bądź nadrzędnymi tematami, często niezbędnymi do prawidłowego usytuowania przedmiotu dociekań na tle zarysowanych wcześniej w publikacjach zagadnień. Ze względu na brak możliwości dotarcia do całościowych i aktualnych danych przedstawionych w języku polskim, które umożliwiłyby rozwiązanie problemów badawczych – badania dotyczyły analizy źródeł niemieckojęzycznych.

²¹ W. Kobyliński, T. Kowalski, *Elementy metodyki pisania pracy dyplomowej, poradnik organizacyjny i metodyczny dla słuchaczy podyplomowego studium organizacji i zarządzania oświatą*, Instytut Kształcenia Nauczycieli, Warszawa 1988, s. 184.

²² A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej ...*, op. cit., s. 84.

²³ Ibidem, s. 100.

²⁴ W. Kobyliński, T. Kowalski, *Elementy metodyki pisania...*, op. cit. s. 222.

Podstawą badań w niniejszej rozprawie była w szczególności literatura niemieckojęzyczna. W dużo mniejszym stopniu pojawiły się źródła polskojęzyczne i nieliczne angielskojęzyczne.

W badaniach pedagogicznych nie funkcjonuje jednolity podział dokumentów według powszechnie przyjętej klasyfikacji. Są one grupowane według cech formalnych lub celów jakim dany dokument ma służyć²⁵. Zgodnie z zaproponowanym podziałem obrany przedmiot badań w kontekście jego genezy, uwarunkowań i aktualnych przemian stanowi o wykorzystaniu w analizie porównawczej źródeł pierwotnych i wtórnych. W podjętym badaniu i czynionych analizach zostały wykorzystane oba. Źródło pierwotne (*Primärquelle*) to każda publikacja, która zawiera oryginalny opis badań, obserwacji, spostrzeżeń, teorii, hipotez własnych autora²⁶. W badaniach wykorzystano źródła pierwotne, które autor pracy dzieli na akty międzynarodowe takie jak: traktaty oraz deklaracje niemiecko-polskie oraz na akty wydane w Niemczech, do których należą: Konstytucja Republiki Federalnej Niemiec, ustawy, uchwały oraz rozporządzenia wydawane na szczeblu federalnym oraz krajów związkowych, opracowania ministerialne, raporty, statystyki, plany ramowe oraz statuty organizacji i stowarzyszeń polonijnych. Dokumenty urzędowe to oficjalne opracowania, które dokumentują wszelkie formy działalności instytucji, w których organizowana jest nauka języka polskiego, jej rozwój i zachodzące zmiany zdeterminowane czynnikami o charakterze społeczno-politycznym. Stanowią podstawę do dalszych badań pełniąc funkcję informacyjną i poznawczą²⁷. Zalicza się do nich: materiały statystyczne, sprawozdania, raporty i ewaluacje projektów oraz wymian szkolnych, jak dokumenty i zarządzenia władz oświatowych na poziomie: federalnym wydawane przez Stałą Konferencję Ministrów Edukacji i Kultury (*Kultusministerkonferenz*) oraz Federalne Ministerstwo Oświaty (*Bundesministerium für Bildung und Forschung*), krajów związkowych wydawane przez ministerstwa edukacji, kultury i nauki (*Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur*), lokalnym wydawane przez władze regionalne (*Bezirksregierung, Oberschulamt*) i władze na niższym szczeblu (*Schulamt*).

Do źródeł wtórnych (*Sekundärquelle*) należą publikacje, które nie stanowią opisu oryginalnych badań, obserwacji, spostrzeżeń, teorii lub hipotez własnych autora, lecz gromadzą i prezentują dane pochodzące od innych autorów²⁸. Do źródeł wtórnych zaliczono: literaturę naukową powstałą na bazie analiz źródeł pierwotnych, opracowania raportów odwołujące się

²⁵ A. W. Maszke, *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 1999, s. 197.

²⁶ T. Müller, M. Neuer, *Quellen richtig zitieren und belegen: Eine Anleitung*, Scribbir, München, 2019, s. 23.

²⁷ A. W. Maszke, *Metodologiczne podstawy...*, op. cit., s. 197.

²⁸ Ibidem.

analizy stanu zastanego i dokumentacji, foldery informacyjne upowszechniające dostępne dane na temat nauczania języka polskiego przez różne instancje.

Wykorzystane w badaniu podstawowe źródła przedstawiono poniżej (por. Tab. 2) i zostały one zestawione adekwatnie do postawionych problemów szczegółowych celem ich wyjaśnienia. Wyznaczone pola problemowe zostały w toku analiz poszerzone o dodatkowe materiały źródłowe, które zostały ujęte już w trakcie analizy i znajdują odzwierciedlenie w przypisach.

Tabela 2. Podstawowe źródła pierwotne i wtórne wykorzystane w pracy naukowej

<p>Miejsce nauczania języka polskiego w polityce kulturalno-oświatowej Niemiec</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Konstytucja Republiki Federalnej Niemiec – Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku – Wspólna deklaracja Rządów RP i RFN z okazji 20. rocznicy podpisania Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 2001 roku – Umowa Hamburgska – publikacje Stałej Konferencji Ministrów Edukacji oraz najważniejszych organów Unii Europejskiej, – piśmiennictwo naukowe, – raporty oświatowe – opracowania raportów grup eksperckich, – literatura naukowa koncentrująca się wokół tematyki organizacji nauki języka polskiego w Niemczech
<p>Założenia formalno-prawne organizacji nauki języka polskiego</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Konstytucja Republiki Federalnej Niemiec – Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku – Wspólna deklaracja Rządów RP i RFN, – <i>Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 15.10.1993 i. d. F. vom 10.02.2005, Einheitliche Prüfungsanforderungen in der Abiturprüfung Polnisch,</i> – <i>Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF)</i> – raporty KMK – ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, – piśmiennictwo naukowe: * <i>Herkunftssprachenunterricht in der Schule, „Pädagogik – Leben”</i>
<p>Organizacja nauczania języka polskiego w systemie szkolnym</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Umowa Hamburgska – dokumenty i raporty wydawane przez ministerstwa na poziomie federalnym i krajów związkowych – raporty o stanie oświaty w poszczególnych krajach związkowych realizowane przez m. in. KMK, – publikacje wydawane przez <i>Bundesministerium für Bildung und Forschung</i> m. in. <i>Bildungsstandards und Unterrichtsentwicklung der Kultusministerkonferenz, Gesamtstrategie der Kultusministerkonferenz zur Qualitätsentwicklung im</i>

	<p><i>Bildungswesen, Bildungsbereichterstattung von Bund und Ländern,</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>opracowania ministerialne, dokumenty urzędowe, statystyki na szczeblu federalnym i urzędowym:</i> * <i>Ministerium für Kultus, Jugend und Sport, Bildungsplan des Gymnasium von 2016 in Baden-Württemberg,</i> * <i>Richtlinien zum Landesjugendplan Baden-Württemberg,</i> * <i>Schriftliche Anfrage der Abgeordneten Volkmar Halbleib Bayern,</i> * <i>Schulordnung für die Grundschulen in Bayern,</i> * <i>Schulordnung für die Realschulen in Bayern,</i> * <i>Schulordnung für die Gymnasium in Bayern,</i> * <i>Schulordnung für die Mittelschulen in Bayern,</i> * <i>Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie, Rehmplan für den Unterricht in der gymnasialen Oberstufe, Gymnasien, Integrierte Sekundarschulen mit gymnasialer Oberstufe, Berufliche Gymnasien, Kollegs, Abendgymnasien – Polnisch, 2017,</i> * <i>Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie, Teil C Moderne Fremdsprachen, Jahrgangsstufen 1-10, 2015,</i> * <i>Bremisches Schulgesetz und Bremisches Schulverwaltungsgesetz von August 2019,</i> * <i>Die Senatorin für Bildung, wissenschaft und Gesundheit, Polnisch Bildungsplan für die Oberschule vom 04.04.2012,</i> * <i>Die Senation für Kinder und Bildung, Richtlinie für die Aufgabenstellung und Bewertung der Leistungen in der Abiturprüfung vom November 2015,</i> * <i>Die Senation für Kinder und Bildung, Migrationförderung,</i> * <i>Niedersächsisches Kultusministerium, Die Arbeit in den Schuljahrgängen 5 bis 10 des Gymnasiums,</i> * <i>Niedersächsisches Kultusministerium , Verordnung über die gymnasiale Oberstufe von 17. Februar 2005,</i> * <i>Niedersächsisches Kultusministerium, Einheitliche Prüfungsanforderungen in der Abiturprüfung im Lande Niedersachsen,</i> * <i>Niedersächsisches Kultusministerium, Einheitliche Prüfungsanforderungen in der Abiturprüfung im Lande Niedersachsen,</i> * <i>Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Szkoły niemieckie z nauczaniem języka polskiego w Niemczech Północnych,</i> * <i>Niedersächsisches Kultusministerium, Förderung von Bildungserfolg und Teilhabe von Schülerinnen und Schüler nichtdeutscher Herkunftssprache,</i> * <i>Niedersächsisches Kultusministerium, Zeugnisse in den allgemein bildenden Schulen,</i> * <i>Hamburgisches Schulgesetz,</i> * <i>Rahmenkonzepte für Primarschule, Stadtteilschule und das sechsstufige Gymnasium vom Februar 2009 – Hamburg,</i> * <i>Bildungsplan gymnasiale Oberstufe – Neuere Fremdsprachen vom 2000 – Hamburg,</i> * <i>Landesinstitut für Lehrerbildung und Schulentwicklung, Bildungsplan Grundschule Herkunftssprache vom 2011, 2 Kompetenzen und ihr Erwerb im herkunftssprachlichen Unterricht,</i> * <i>Landesinstitut für Lehrerbildung und Schulentwicklung, Bildungsplan Gymnasium Sekundarstufe i Herkunftssprache vom 2011,</i> * <i>Landesinstitut für Lehrerbildung und Schulentwicklung, Bildungsplan Stadtteilschule Jahrgangsstufen 5-11 Herkunftssprache vom 2011,</i> * <i>Landesinstitut für Lehrerbildung und Schulentwicklung, Bildungsplan gymnasiale Oberstufe – Neuere Fremdsprachen vom 2009,</i> * <i>Verordnung zum Schulbesuch für Schülerinnen und Schüler nichtdeutscher Herkunftssprache vom 09.04.2003 - Hessen,</i>
--	--

	<p>* <i>Verordnung über die Studententafeln für die Primarstufe und die Sekundarstufe I vom 5. September 2011,</i></p> <p>* <i>Staatliches Schulamt für die Stadt Frankfurt am Main, Fachberaterzentrum für Herkunftssprachen, Mehrsprachigkeit und schulische Integration Standorte für den herkunftssprachlichen Unterricht Polnisch im Schuljahr 2019/2020,</i></p> <p>* <i>Verordnung zur Ausgestaltung der Bildungsgänge und Schulformen der Grundstufe (Primarstufe) und der Mittelstufe (Sekundarstufe I) und der Abschlussprüfungen in der Mittelstufe vom 14. Juni 2005,</i></p> <p>* <i>Verordnung zur Gestaltung des Schulverhältnisses vom 19. August 2011 (ABl. S. 546), zuletzt geändert durch Verordnung vom 29. April 2014 – Hessen,</i></p> <p>* <i>Staatliche Schulämter in Hessen, Sprachzertifikate für Schülerinnen und Schüler in Polnisch und Türkisch,</i></p> <p>* <i>Staatliche Schulämter in Hessen, Fachberaterzentrum für Herkunftssprachen, Mehrsprachigkeit und schulische Integration,</i></p> <p>* <i>Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur des Landes Mecklenburg-Vorpommern, Rahmenlehrplan Grundschule Fremdsprachen,</i></p> <p>* <i>Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur des Landes Mecklenburg-Vorpommern, Die Arbeit in der Grundschule–Verwaltungsvorschrift des Ministeriums für Bildung, Wissenschaft und Kultur vom 10. August 2009,</i></p> <p>* <i>Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur des Landes Mecklenburg-Vorpommern, Rahmenplan Polnisch Gymnasium, Integrierte Gesamtschule vom 2002,</i></p> <p>* <i>Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur, Rahmenplan Polnisch Kerncurriculum für die Qualifikationsphase der gymnasialen Oberstufe vom 2006,</i></p> <p>* <i>Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur, Rahmenplan für die Qualifikationsphase der gymnasialen Oberstufe vom 2019,</i></p> <p>* <i>Institut für Qualitätsentwicklung, Vorabinweise zum Abitur Mecklenburg Vorpommern Allgemein bildende Fächer 2020,</i></p> <p>* <i>Rheinland Pfalz Ministerium für Bildung, Wissenschaft, Weiterbildung und Kultur, Rahmenplan Herkunftssprachen -Unterricht für Grundschule und die Sekundarstufe I vom Januar 2012,</i></p> <p>* <i>Rheinland Pfalz Ministerium für Bildung, Wissenschaft, Weiterbildung und Kultur, Herkunftssprachen-unterricht,</i></p> <p>* <i>Sächsische Gesetz zur Förderung von Kindern in Tageseinrichtungen (SächsKitaG), Sozialgesetzbuch – Kinder- und Jugendhilfe,</i></p> <p>* <i>Sächsische Landesstelle für frühe nachbarsprachige Bildung, Modelle und Methoden für nachbarsprachige Bildungsarbeit in sächsischen Kitas,</i></p> <p>* <i>Sächsisches Staatsministerium für Kultus , Lehrplan Gymnasium Polnisch 2004/2007/2009/2011/2019,</i></p> <p>* <i>Sächsisches Landesrecht Verwaltungsvorschrift, Neigungskurse an Mittelschulen vorläufige zentrale Rahmenvorgaben vom 8. Januar 2003,</i></p> <p>* <i>Sächsisches Staatsministerium für Kultus und Sport, Intensives Sprachenlernen ein Angebot zum Fremdsprachenlernen in der Grundschule von 22. November 2010,</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>uchwały, dokumenty i publikacje wydawane na poziomie krajów związkowych przez Ministerstwa Edukacji</i> – <i>dokumenty i publikacje wydawane przez organy prowadzące Bezirksregierung, Schulamt,</i> – <i>konceptje i statuty szkół:</i> <p>* <i>Szkoła Europejska, Niemiecko-Polskie Gimnazjum w Löcknitz</i></p>
--	--

	<ul style="list-style-type: none"> – opracowania: * <i>Zur Situation des Polnischen als Nachbar Sprache in der Euroregion Promenia. Bestandaufnahme und Perspektiven,</i> – Czasopismo: „Polnisch in Deutschland”,
Organizacja nauczania języka polskiego poza systemem szkolnym	<ul style="list-style-type: none"> – Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku – Wspólna deklaracja Rządów RP i RFN z okazji 20. rocznicy podpisania Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 2001 roku – statuty polonijnych organizacji i stowarzyszeń kościelnych – opracowania ministerialne, dokumenty urzędowe, statystyki na szczeblu federalnym i urzędowym, – uchwały, dokumenty i publikacje wydawane na poziomie krajów związkowych przez Ministerstwa Edukacji – dokumenty i publikacje wydawane przez organy prowadzące <i>Bezirksregierung, Schulamt, Jugendamt</i> – koncepcje i statuty polskich szkół przy ośrodkach dyplomatyczno-konsylarnych: * Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Monachium, <i>Nauka języka polskiego w Bawarii i Badonii -Wirtenberdze,</i> * Szkoła Polska im. Tadeusza Chciuka-Celta przy Konsulacie Generalnym w Monachium, <i>Plan szkolny 2019/2020,</i> * Augustum-Annen-Gymnasium Görlitz, <i>Gimnazjum/Profil dwunarodowy,</i> <ul style="list-style-type: none"> – strony internetowe polskich stowarzyszeń, prowadzących naukę języka polskiego w Niemczech: * Stowarzyszenie Wspierania Języka Polskiego, Historii i Kultury Polskiej „Lajkonik”, * Polskie Stowarzyszenie „Patia”, * „Die Brücke” * „Pollingua” * „Krasnele”, * <i>Deutsch-polnischer Kindergarten Polanka</i> * Polnischer Schulverein SAWA e.V. in Kiel, * Polski obserwator, <i>Nauka języka polskiego przy Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech,</i> <ul style="list-style-type: none"> – koncepcje i statuty przedszkoli wielojęzycznych – piśmiennictwo naukowe – strony internetowe
Finansowanie nauki języka polskiego	<ul style="list-style-type: none"> – Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku – Wspólna deklaracja Rządów RP i RFN z okazji 20. rocznicy podpisania Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 2001 roku – opracowania ministerialne, dokumenty urzędowe, statystyki na szczeblu federalnym i urzędowym:

	<ul style="list-style-type: none"> – uchwały, dokumenty i publikacje wydawane na poziomie krajów związkowych przez Ministerstwa Edukacji, – koncepcje szkół: * Deutsche Schule Warschau „Willy-Brandt-Schule”, – raport NIK – strony internetowe
<p>Organizacja i finansowanie projektów współpracy międzyszkolnej</p>	<ul style="list-style-type: none"> – ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, – dokumenty oświatowe wydawane przez organy na szczeblu federalnym, krajów związkowych i lokalnym – opracowania ministerialne, dokumenty urzędowe, statystyki na szczeblu federalnym i urzędowym: * Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus, <i>Ausgewählte Stipendienprogramme</i>, * Hessische Statskanzlei, <i>Hessens Partnerregion Wielkopolska</i>, * Austausch macht Schule, <i>Fördermöglichkeiten des Landes Hessen</i>, * Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur, <i>Gemeinsame Deutsch-Polnische Bildungskonferenz Usedom-Wollin</i>, * Bildungsserver, Mecklenburg-Vorpommern, <i>Einsatzmöglichkeiten an deutschen Schulen im Ausland</i>, * Bildungsportal des Landes Nordrhein-Westfalen, <i>Inernationales</i>, * Sponns Haus, <i>Deutsch-polnischer Schulaustausch</i>, * Servicestelle Ganztagsangebote Sachsen, <i>Lichtensteiner Modell</i>, * AFS Interkulturelle Begegnungen e.V. <i>Stipendienprogramme für die Sommerabreise</i>, – uchwały, dokumenty i publikacje wydawane na poziomie krajów związkowych przez Ministerstwa Edukacji – Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku – Wspólna deklaracja Rządów RP i RFN z okazji 20. rocznicy podpisania Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 2001 roku – raporty KMK – strony internetowe – broszury informacyjne

<p>Przygotowanie zawodowe nauczycieli</p>	<ul style="list-style-type: none"> – raporty KMK – raport Federalnego Związku Nauczycieli Języka Polskiego – raport NIK – plany pracy: <p>* Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur, <i>Gemeinsame Deutsch-Polnische Bildungskonferenz Usedom-Wollin</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – programy kształcenia: <p>* Land Brandenburg, <i>Einsatz ausländischer Fremdsprachenassistentinnen und -assistenten (FSA) im Land Brandenburg</i>,</p> <p>* Bildungsserver Mecklenburg-Vorkommen, <i>Fremdsprachigenassistenten an deutschen Schulen</i>,</p> <p>* Servicestelle Ganztagsangebote Sachsen, <i>Lichtensteiner Modell</i>,</p> <p>* Infrastruktur & Umwelt Professor Böhm und Partner, <i>Lehrerfachnetzwerk</i>,</p> <ul style="list-style-type: none"> – piśmiennictwo naukowe
<p>Wsparcie rządu polskiego w nauczaniu języka polskiego w Niemczech</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – Raport NIK – raport Ministerstwa Spraw Zagranicznych – raport Federalnego Związku Nauczycieli Języka Polskiego – Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku – Wspólna deklaracja Rządów RP i RFN z okazji 20. rocznicy podpisania Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 2001 roku – strony internetowe – portale społecznościowe – foldery informacyjne: Konsulat Generalny Republiki Polskiej w Hamburgu, <i>Ich lerne polnisch in Bremen! Uczę się polskiego w Bremie!</i>

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 60-62.

IV Podsumowanie i wnioski

Zaplanowane w pracy badania zostały przeprowadzone zgodnie z koncepcyjnym modelem o tytule *Instytucjonalne formy nauki języka polskiego w Niemczech*, w którym podstawę teoretyczną stanowi teoria Peter'a Blau'a - wymiany społecznej. Przyjęte założenia ukierunkowujące poszukiwania badawcze pozwoliły na postawienie kluczowych w badaniu wniosków. Zgodnie z przyjętym modelem zostały one skupione na dwóch głównych obszarach: organizacyjnych formach nauki języka polskiego w ramach systemu szkolnego (i obowiązujących w systemie edukacji regulacji prawnych) oraz instytucjonalnych formach organizacji nauki języka polskiego jako języka ojczystego poza systemem szkolnym.

Dokumentami, które w systemie szkolnictwa regulują nauczanie języka polskiego w Niemczech są: Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku, Dokument strategiczny „Wspieranie nauczania języka polskiego jako ojczystego” z 20.06.2013 (*Strategiepapier „Förderung der Herkunftssprache Polnisch“ vom 20.06.2013*) oraz plany ramowe dla języków krajów pochodzenia i języka polskiego jako języka obcego. Dokumenty te tworzą podstawy prawne do organizacji w systemie szkolnictwa języka polskiego jako ojczystego oraz jako języka obcego. Nauka finansowana jest przez ministerstwa edukacji krajów związkowych – co wynika z postanowień Traktatu. Przeprowadzone badania dotyczące instytucjonalnych form nauki języka polskiego w systemie szkolnym w 16 krajach związkowych, pozwalają na wskazanie kilku kluczowych wniosków:

1. Organizacja nauki języka polskiego w systemie szkolnym jest zorientowana na popyt a nie potrzeby i oczekiwania społeczne. Przykładowo w czterech krajach związkowych: Saksonii-Anhalt, Saary, Szlezwiku-Holsztynie i Turynii, nie powstały nawet podstawy formalno-prawne umożliwiające nauczanie języka polskiego w systemie szkolnictwa. Sytuacja ta wynika z braku zgłaszania potrzeby nauki tegoż języka przez uczniów i ich rodziców, jak również braku sąsiedztwa z Polską. Jednak wskazuje na istotne bariery, bowiem trudno przypuszczać, że zgłoszenie potrzeby nauczania języka polskiego uruchomi powołanie nauczyciela i natychmiastowe wypracowanie podstaw prawno-organizacyjnych.
2. Brakuje rozwiązań systemowych organizacji nauki języka polskiego. Nie we wszystkich krajach związkowych istnieje ciągłość nauki na wszystkich poziomach kształcenia. Krajami związkowymi, które rozbudowały ofertę nauczania od przedszkola do poziomu szkoły średniej II stopnia z możliwością zdawania egzaminu maturalnego z języka polskiego jako obcego to: Berlin, Brandenburgia, Meklemburgia-Pomorze

Przednie i Saksonia. Pozostałe kraje prowadzą nauczanie języka polskiego w wybranych szkołach bez możliwości kontynuacji i można to nazwać jako ofertę wyrwykową, choć uregulowaną formalno-prawnie. Poza czterema krajami związkowymi trudno zatem mówić o systemie nauczania języka polskiego, taki nie został wypracowany.

3. Uzasadnienie postulowanej intensyfikacji nauki języka polskiego ma charakter polityki sąsiedzkiej, kulturalnej i społecznej oraz związany jest z bliskością sąsiedniego kraju lub liczbą polskiej diaspory. Stąd oferta nauczania języka polskiego jako obcego została rozwinięta w krajach przygranicznych (Berlinie, Brandenburgii, Meklemburgii-Pomorzu Przednim i Saksonii). Kraje te inicjują politykę sąsiedzką. Zaś oferta zorientowana na wspieranie znajomości języka polskiego jako ojczystego rozwinięta została w krajach, gdzie znajdują się największe skupiska Polonii (Badenia-Wirtembergia, Hesja, Hamburg, Nadrenia Północna-Westfalia i Nadrenia-Palatynat).
4. Język polski jako język obcy nauczany jest najczęściej w szkole typu gimnazjum, jako drugi lub trzeci język obcy²⁹. Przewaga nauczania języka polskiego jako drugiego lub trzeciego języka obcego wynika z Umowy Hamburskiej, na podstawie której wprowadzenie trzeciego języka obcego jest możliwe jedynie w gimnazjum, a nie szkole realnej (*Realschule*), szkole głównej (*Hauptschule*) czy szkole zintegrowanej (*Gesamtschule*), które nie przewidują możliwości nauki uczniów trzeciego języka.
5. Praktyka szkolna w wybranych krajach związkowych wykazuje na wypracowanie wielu form ofert edukacyjnych, które można traktować jako przykłady dobrej praktyki. Zalicza się do nich: język polski jako język obowiązkowy (*Pflichtsprache*) (Bawaria, Dolna Saksonia), jako język obowiązkowy do wyboru (*Wahlpflichtsprache*) (Dolna Saksonia), nauka języka polskiego jako przedmiotu fakultatywnego (*Wahlfremdsprache*) w ramach grup roboczych (*Arbeitsgemeinschaft*) (Brandenburgia, Meklemburgia-Pomorze Przednie, Nadrenia Północna-Westfalia, Badenia-Wirtembergia, Saksonia), jako pierwszy język obcy (Berlin), jako drugi lub trzeci język obcy (Berlin, Brandenburgia, Meklemburgia Pomorze-Przednie, Saksonia), zamiana pierwszego języka obcego na naukę języka polskiego jako języka kraju pochodzenia (Badenia-Wirtembergia, Bawaria, Brema, Dolna Saksonia, Hamburg, Hesja, Nadrenia-Palatynat), czy jako obowiązkowy przedmiot szkolny dla dzieci polskojęzycznych (Nadrenia Północna-Westfalia, Nadrenia-Palatynat)

²⁹ Rozpoczęcie nauki drugiego języka obcego od 7 roku nauki, a trzeciego języka obcego od 9 roku nauki

6. Ważnym aspektem wzmacniającym organizację nauki języka polskiego nauczanego w szkołach jest prowadzona w skali kraju bogata oferta form współpracy międzyszkolnej i projektów. Intensywność projektów przypada na kraje związkowe położone przy granicy z Polską oraz kraje, gdzie znajdują się największe skupiska Polonii. Oferta dotyczy: wymiany uczniów, wymiany nauczycieli, projektów międzyszkolnych, konferencji niemiecko-polskich, praktyk zawodowych w Polsce.
7. Na przestrzeni lat 2006 – 2016 liczba współprac szkolnych wzrosła w: Brandenburgii, Saksonii-Anhalt, Nadrenii-Palatynat, Szlezwiku-Holsztynie, Hesji (trzykrotnie), Badonii-Wittenberdze (o 320%), zaś zmniejszyła się w: Berlinie, Nadrenii Północnej-Westfalii, Saksonii, Turynii, Bawarii i Meklemburgii-Pomorzu Przednim.

Dokonana analiza aktywności szkół i praktykowanych form organizacji nauczania języka polskiego wskazuje, że zainteresowanie językiem polskim nie jest odpowiedzią na potrzeby Polonii, czy społeczeństwa widzącego w języku sąsiada ważny aspekt edukacji. Polityka językowa Niemiec jest efektem opublikowanych w 2001 roku międzynarodowych badań osiągnięć uczniów PISA, na podstawie których opinii publicznej przekazano, że ponad jedna czwarta uczniów w Niemczech nie umie czytać ze zrozumieniem i taka sama grupa ma tło migracyjne. Potwierdziły to słowa Angeli Merkel wypowiedziane w 2010 roku, że: „wielokulturowość poniosła klęskę”. Wyeksponowany został problem osób z tłem migracyjnym. Od tego momentu w Niemczech została zwrócona uwaga na naukę języków obcych i problem dzieci migrantów. Inne motywy wzmacniają rozwój polskich kompetencji językowych na wschodzie Niemiec, gdzie mają charakter długofalowej polityki regionalnej oraz przyczyniają się do tworzenia nowych miejsc pracy, poprzez wzrost inwestycji i lokalizacji przedsiębiorstw. Niemieccy pracodawcy potrzebują polskojęzycznej kadry. Niestety nauczanie odbywa się w szkołach, bez zapewnienia ciągłości edukacji, co sprawia, że nauka języka nie dorównuje rangą i prestiżem nauce innych języków obcych w Niemczech. Doświadczenia krajów, które wprowadziły różne formy nauki języka polskiego stanowią dobry przykład, dla krajów, które tejsze nauki do tej pory nie wprowadziły. Pomocne mogą być rozwiązanie prawne, zwrócenie uwagi rządu feralnego na aspekt organizacyjny, pomogłoby upowszechnić język polski jako język obcy - kraju sąsiedniego oraz język kraju pochodzenia.

Drugim analizowanym obszarem założonym w przyjętym w badaniu modelu było rozpoznanie instytucjonalnych form organizacji nauczania języka polskiego poza systemem szkolnym. W obszar ten wpisała się działalność prowadzona przez polskie jednostki dyplomatyczno-konsularne, organizacje kościelne i stowarzyszenia polonijne. Ich obszar

aktywności i przyjmowanych form organizowanych działań na rzecz nauki i promocji języka polskiego pozwala na wskazanie kilku kluczowych wniosków:

1. Polskie szkoły przy ośrodkach dyplomatyczno-konsularnych jak i szkoły prowadzone przez stowarzyszenia polonijne i polskie organizacje kościelne, działają w krajach związkowych, w których znajduje się największa liczba polskiej diaspory (Badenia-Wittembergia, Bawaria, Berlin, Brema, Dolna Saksonia, Hamburg, Hesja, Nadrenia Północna-Westfalia czy Szlezwik-Holsztyn) i stanowią one odpowiedź Polonii na potrzeby lokalne związane z podtrzymywaniem nauki języka kraju pochodzenia.
2. Rząd niemiecki wspiera finansowo działalność stowarzyszeń polonijnych i polskich organizacji kościelnych, ale nie finansuje nauki języka polskiego, gdyż ta kwestia jest już w założeniu finansowania w ramach systemu szkolnego odpowiedzialne są ministerstwa edukacji poszczególnych krajów związkowych.
3. Istnieje luka diagnostyczna – brak danych statystycznych Ministerstw Spraw Zagranicznych dotyczących liczby uczniów zainteresowanych nauką języka polskiego jako ojczystego, sprawia, że bardzo utrudnione jest dotarcie do wszystkich chętnych osób oraz rzetelne zdiagnozowanie zapotrzebowania a tym samym podjęcie planów rozwoju i wzmocnienia pozycji języka polskiego na tle innych nauczanych w Niemczech.
4. Wsparcie finansowe i co za tym idzie merytoryczne w formie organizacji nauki języka przez stronę polską (rząd polski) skupia się głównie na zagadnieniu nauki języka polskiego jako języka ojczystego, a nie do promowaniu nauki języka polskiego jako obcego. Zaniedbanie tego obszaru przez stronę polską, sprawia, że i strona niemiecka nie poczuwa się do odpowiedzialności dbania o naukę języka polskiego jako obcego, co ma swoje dalsze konsekwencje w obniżeniu rangi tegoż języka.

Rozpoznanie obszarów organizacji nauki języka polskiego w ramach systemu szkolnego jak i poza nim stanowi pole wymagające uwagi i baczego rozpoznania zgodnie z polityką wielokulturowości ale też stosunków sąsiedzkich. Delegowanie nauczycieli języka polskiego z Polski do Niemiec, opracowanie materiałów dydaktycznych do nauki języka polskiego jako obcego na wszystkich poziomach kształcenia oraz dla wszystkich typów szkół oraz rzetelna analiza zapotrzebowania na naukę język polskiego we wszystkich krajach związkowych, wydaje się być niezbędna, aby nauczanie języka polskiego mogło na stałe stać się przedmiotem w systemie kształcenia i zyskać rangę, jaką ma chociażby język francuski czy

język hiszpański. Jest to możliwe w Niemczech ze względu na sąsiedztwo i dobrze rozwiniętą współpracę gospodarczą. Określenie skali zapotrzebowania mogłoby sprawić, że polskie organizacje kościelne oraz stowarzyszenia polonijne mogłyby rozwijać nauczanie języka polskiego w bardziej usystematyzowanym podejściu i tworzyć ośrodki w miastach, gdzie Polonia zgłasza takie zapotrzebowanie.

V Bibliografia

- Blau P., *Wymiana społeczna*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski. J. Szacki, M. Ziółkowski, tłum. D. Niklas, T. 1, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006.
- Bross I. D. J., *Jak podejmować decyzje*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965.
- Creswell J. W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Hörner W., *Technische Bildung und Schule. Eine Problemanalyse im internationalen Vergleich*, Böhlau, Köln 1993.
- Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej*, PWN, Warszawa 1974.
- Kobyliński W., Kowalski T., *Elementy metodyki pisania pracy dyplomowej, poradnik organizacyjny i metodyczny dla słuchaczy podyplomowego studium organizacji i zarządzania oświatą*, Instytut Kształcenia Nauczycieli, Warszawa 1988.
- Łaniec J., *Monografia*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki, skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, red. W. Ciczowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000
- Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987.
- Maszke A. W., *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 1999.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2012.
- Mitter W., *Pädagogik, vergleichende*, [w:] *Pädagogische Grundbegriffe*, red. D. Lenzen, Rowolht, Reinbek 1997.
- Müller T., Neuer M., *Quellen richtig zitieren und belegen: Eine Anleitung*, Scribbir, München, 2019.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Informacje o wynikach kontroli. Wykonanie zadań w zakresie współpracy z Polonią i Polakami za granicą ukierunkowanych na podtrzymywanie więzi z krajem i wspomaganie migracji powrotnych*, KAP-4101-009-00/2014, Nr ewid.:156/2015/P/14/010/KAP, s. 34, pdf.
- Nowosad I., *Autonomia szkoły publicznej w Niemczech. Poszukiwania – konteksty – uwarunkowania*, Oficyna Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2008.

- Nowosad I., *Nauczyciel-wychowawca czasu polskich przełomów*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2001.
- Nowosad I., Sander A., *Stan, problemy i perspektywy szkolnictwa z polskim językiem nauczania w Niemczech*, [w:] *Szkolnictwo z polskim językiem nauczania w państwach europejskich- stan, problemy i perspektywy*, red. T. Lewowicki, J. Nikitowicz, A. Szczurek-Boruta, Wydawnictwo ITE, Białystok-Cieszyn-Warszawa 2001.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.
- Ulich M., *Mehrsprachigkeit in Kindertageseinrichtungen, Leitfragen für eine Reflexion der pädagogischen Praxis*, [w:] *Qualifizieren für Europa – Praxiskulturen, Ausbildungskonzepte, Initiativen*, red. H. Colberg-Schrader, P. Oberhuemer, Baltmannsweiler 2000.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Portal Refundacji Językowych, *Język bez granic*, <https://portaljezykowy.eu/2.php>, z dn. 08.07.2019.
- Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Wydawnictwo – Znak, Kraków 2007
- Śliz A., Szczepański M.S., *Społeczny świat konfliktów*, [w:] *Współczesne teorie społeczne w kręgu ujęć paradygmatycznych* red. M.S. Szczepański, A. Śliz, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2014.
- Śliz A., Szczepański M.S., *Wielokulturowość współczesna: terminy, idee, teorie i aktorzy*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa 6”, 2015.
- Topolski J., *Prawda i model w historiografii*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1982.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Bonn dnia 17 czerwca 1991 roku (Dz. U. 1992, nr 14, poz. 56).
- Vanova M., *Pedagogika porównawcza*, rozdział 8, [w:] *Pedagogika. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*, t.II, red. B. Śliwerski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.